

**CERCETAREA APLICATIVĂ
ÎN PSIHOLOGIA MODERNĂ:
PREMISE METODOLOGICE**

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Angelica Mălăescu

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MILCU, MARIUS

Cercetarea aplicativă în psihologia modernă : premise metodologice /

Marius Milcu. - București : Editura Universitară,
2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-591-620-3

159.9

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786065916203

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2013
Editura Universitară
Director: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

**Conferință Internațională (ediția a cincea)
CERCETAREA MODERNĂ IN PSIHOLOGIE:
CERCETĂRI CANTITATIVE VS. CERCETĂRI
CALITATIVE ÎN ȘTIINȚELE SOCIALE,
EDUCAȚIE ȘI SĂNĂTATE
25-27 mai 2012, Sibiu, România**

**CERCETAREA APLICATIVĂ
ÎN PSIHOLOGIA MODERNĂ:
PREMISE METODOLOGICE**

MARIUS MILCU

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2013**

COMITET DE ORGANIZARE

Președinte al comitetului de organizare: MARIUS MILCU

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania

Association for Qualitative and Intercultural Studies in Psychology, Sibiu, Romania

DELIA BOGHEAN

Association for Qualitative and Intercultural Studies in Psychology

ADRIAN TUDOR BRATE

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania

Association for Qualitative and Intercultural Studies in Psychology, Sibiu, Romania

MARILENA MILCU

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania

RALUCA SASSU

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania

Association for Qualitative and Intercultural Studies in Psychology, Sibiu, Romania

COMITET ȘTIINȚIFIC

Președinte al comitetului științific: MARIUS MILCU

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania
Association for Qualitative and Intercultural Studies in Psychology, Sibiu, Romania

JULIAN ACHIM

Ashford University, U.S.A.

ADRIANA BABAN

Babes Bolyai University of Cluj Napoca, Romania

ADRIAN TUDOR BRATE

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania

ŠTEFAN CHUDÝ

Institute of Education and Social Studies, Faculty of education
Palacký University on Olomouc, Czech Republic

PETER DAN

Long Island University, New York, U.S.A.

CRISTINA GRABOVSKI

Université de Montréal, Canada

WILFRIED GRIEBEL

State Institute of Early Childhood Research (IFP), Munich, Germany

MARILENA MILCU

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania

PAVEL NEUMEISTER

Institute of Education and Social Studies, Faculty of education
Palacký University on Olomouc, Czech Republic

SAUL NEVES DE JESUS

University of Algarve, Portugal

MARYAM AKBARI MOTLAQ

Payamenoor University, Neshaboor, Iran

NICOLETA MIHAELA PARVANA

Aiesec International, Nederland

RALUCA SASSU

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania

UTE SCHMIDT-BRASSE

PSYCON Psychologische Unternehmensberatung Integrative Organisations-, Team- und Personalentwicklung;
Coaching; Interkulturelle Beratung, Wildeshausen, Germany

ILIE PUIU VASILESCU

University of Virginia at Wise, U.S.A.

PAOLO VITTORIA

The Federal University of Rio de Janeiro, Brasil

KARL WESTHOFF

Technische Universität, Dresden, Germany

CUPRINS

CUPRINS	7
INDEX DE AUTORI	8
Partea I-a: PSIHOLOGIE EDUCAȚIONALĂ: CERCETARE ȘI EDUCAȚIE	11
Cap. I. Dan Pașca. Explorarea relației dintre empatie și personalitate în adolescență	13
Cap. II. Viorel Mih, Codruța Mih. Ameliorarea procesului generării de inferențe punte la elevii cu dificultăți de înțelegere	19
Cap. III. Claudia-Doina Grec. Program de intervenție psihopedagogică la elevii cu deficit de atenție și hiperactivitate	23
Cap. IV. Georgeta I. Mihai. Natura valorilor și relativitatea lor	29
Cap. V. Anca Elena Pană, Dorina Login. De ce un screening al problemelor emoționale și comportamentale în mediul școlar?	35
Partea a II-a: PSIHOLOGIE CLINICĂ ȘI A SĂNĂTĂȚII	41
Cap. VI. Catrinel Crăciun, Adriana Băban, Dan L. Dumitrașcu. Asistarea psihologică a pacienților cu tulburări digestive funcționale	43
Cap. VII. Anda Madar. Evaluarea vulnerabilității cognitive pentru depresia postpartum: o analiză sistematică	48
Cap. VIII. Anda Madar. Vulnerabilitatea cognitivă pentru depresia postpartum: un studiu explorator	58
Cap. IX. Oana Ghimbuluț, Lavinia Damian, Adriana Băban. Reziliența: regăsirea echilibrului emoțional în contact cu trauma	68
Cap. X. Gabriela Dima, Mihaela Dana Bucuță. „Îmbrățișând schimbarea”: în căutarea sensului vieții	73
Cap. XI. Camelia Maria Dindelegan, Monika Majoros Garofeanu, Crina Talpos, Florina Serac Popa. Studiu comparativ privind schemele cognitive dezadaptative ale persoanelor cu tulburare depresivă și persoane nonclinice vs. persoane diagnosticate cu tulburare de dependență etilică	79
Cap. XII. Denisa Teodora Călin. Utilitatea așteptată, comparația socială și disponibilitatea de a dona. O abordare experimentală	86
Cap. XIII. Celestina Dolcescu Boldi. Relația dintre temperament și evenimentele amintite. Cercetare-pilot	94
Cap. XIV. Simona Marica. Necesitatea consilierii familiei copilului diagnosticat cu tulburare din spectrul autismului	100
Partea a III-a: PSIHOLOGIA MUNCII ȘI ORGANIZAȚIONALĂ: ASPECTE SOCIALE ALE MEDIULUI DE MUNCĂ	105
Cap. XV. Roxana Aldea-Capotescu, Corina Doroga. Diagnoza stresului într-o companie producătoare de materiale de construcții	107
CAP. XVI. Laura Cioienaru, Adrian Brate. Stres ocupațional, performanță și satisfacție la angajații dintr-o organizație cu profil transporturi	115
Cap. XVII. Dan Florin Stănescu, Cătălina Andra Roșca. Rolul dominantelor interpersonale ale personalității în selecția managerilor publici	120
Cap. XVIII. Alina Teodorescu, Adrian Brate. Diagnoza percepției comportamentului contraproductiv. Elaborarea unui instrument de cercetare	128
Partea a IV-a: PSIHOLOGIE EXPERIMENTALĂ ȘI METODOLOGIE DEZVOLTAREA UNOR NOI METODE DE CERCETARE ȘI INTERVENȚIE	137
Cap. XIX. Loredana Drobot. Cercetarea cantitativă și calitativă în psihologie, consiliere și psihoterapie	139
CAP. XX. Loredana Drobot. Abordare istorică a cercetării calitative în consiliere și psihoterapie	143
CAP. XXI. Mihai Valentin Ciolacu. Metodologia construirii unor probe de testare psihologică	147
Cap. XXII. Roxana Cerasela Sîrbu. Evaluare psihologică în tulburarea depresivă majoră recurentă – studiu de caz	151
Partea a V-a: PSIHOLOGIE JUDICIARĂ, CRIMINALISTICĂ ȘI PENOLOGICĂ	155
Cap. XXIII. Marius Milcu. Cunoștințe și abilități specifice în psihologia judiciară. Implicații privind formarea specialiștilor judiciari	157
Cap. XXIV. Marius Milcu. Psihologia grupurilor mici în mediul infracțional. Studiu de caz	162
Cap. XXV. Marius Milcu. Analiza psiho-dinamică a grupului infracțional	171
Partea a VI-a: ALTELE / DIVERSE	177
Cap. XXVI. Olivia Ciubotariu, Violeta S. Rotărescu. Relația dintre lateralitatea cerebrală/ corporală și trăirea afectivă	179
Cap. XXVII. Olivia Ciubotariu, Violeta S. Rotărescu. Perspective teoretice asupra lateralității	186
Cap. XXVIII. Corina Doroga, Roxana Aldea-Capotescu, Adriana Baban. Incidentele traumatice „persoană sub tren”: consecințe psihologice pentru personalul de pe locomotivă	195

INDEX DE AUTORI

ALDEA-CAPOTESCU, Roxana Centrul de Studii Organizaționale Avansate	107, 195
BĂBAN, Adriana Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babes-Bolyai”, Cluj-Napoca	43, 68, 195
BRATE, Adrian Tudor Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu	115, 128
BUCUȚĂ, Mihaela Dana Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu	73
CĂLIN, Denisa Teodora Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu	86
CIOIENARU, Laura Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu	115
CIOLACU, Mihai Valentin Universitatea din București	147
CIUBOTARIU, Olivia Universitatea din București	179, 186
CRĂCIUN, Catrinel Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca	43
DAMIAN, Lavinia Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babes-Bolyai”, Cluj-Napoca	68
DIMA, Gabriela Universitatea „Transilvania”, Brașov	73
DINDELEGAN, Camelia Maria Universitatea din Oradea	79
DOLCESCU BOLDI, Celestina Facultatea de Psihologie, Universitatea Hyperion, București	94
DOROGA, Corina Spitalul Clinic CF Cluj-Napoca	107, 195
DROBOT, Loredana Universitatea “Eftimie Murgu” din Reșița	139, 143
DUMITRAȘCU, Dan L. Universitatea de Medicină și Farmacie, Iuliu Hațieganu, Cluj-Napoca	43
GHIMBULUȚ, Oana Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babes-Bolyai”, Cluj-Napoca	68
GREC, Claudia-Doina Centrul Școlar pentru Educație Incluzivă Nr. 1, Tîrgu-Mures	23
LOGIN, Dorina Centrul de Sănătate Mintală Deva	35
MADAR, Anda Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babes-Bolyai”, Cluj-Napoca	48, 58
MAJOROS GAROFEANU, Monika Majoros Garofeanu Monika – Cabinet Individual de Psihologie	79
MARICA, Simona Universitatea Spiru Haret – București	100
MIH, Codruța Universitatea „Babes-Bolyai”, Cluj-Napoca	19
MIH, Viorel Universitatea „Babes-Bolyai”, Cluj-Napoca	19
MIHAI, Georgeta I. Institutul Teologic Adventist – Cernica, Romania	29
MILCU, Marius Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu	157, 162, 171
PANĂ, Anca Elena Școala cu clasele I-VIII “Horea” Cluj-Napoca	35
PAȘCA, Dan Școala Generală Nr. 3 „Gheorghe Lazăr” Brașov	13

ROȘCA , Cătălina Andra Universitatea din București	120
ROTĂRESCU , Violeta S. Universitatea din București	179, 186
SERAC POPA , Florina Spitalul Clinic Municipal Dr. Gavril Curteanu – Oradea	79
SÎRBU , Roxana Cerasela Spitalul Clinic de NeuroPsihiatrie, Clinica II Psihiatrie	151
STĂNESCU , Dan Florin Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București	120
TALPOS , Crina Universitatea din Oradea	79
TEODORESCU , Alina Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu	128

**Partea I-a:
PSIHOLOGIE EDUCAȚIONALĂ:
CERCETARE ȘI EDUCAȚIE**

EXPLORAREA RELAȚIEI DINTRE EMPATIE ȘI PERSONALITATE ÎN ADOLESCENȚĂ

DAN PAȘCA

Școala Generală Nr. 3 „Gheorghe Lazăr” Brașov, danpasca2000@yahoo.com

ABSTRACT: A comparison between the scores of Romanian teenagers and the scores of American students for the Davis Interpersonal Reactivity Index (IRI) subscales shows significant differences of means for perspective taking, empathic concern and fantasy subscales (for males), and for empathic concern and personal distress subscales (for females). For Romanian teenagers, as well as for American students, significant differences between males and females were found for each of the four IRI's subscales, with women displaying higher scores than men in each case. For Romanian teenagers, the Pearson's correlation coefficients between the Davis IRI's subscales scores and the Cattell's HSPQ personality factors scores shows only a few moderate relationships between the cognitive and emotional dimensions of empathy and the personality traits.

Key words: cognitive and emotional dimensions of empathy, personality traits, adolescence.

1. INTRODUCERE

Scopul general al cercetării de față este măsurarea dimensiunilor cognitive și emoționale ale empatiei, studiul comparativ al scorurilor adolescenților români la scalele Indexului Reactivității Interpersonale - Davies, care măsoară aceste dimensiuni, cu scorurile studenților la psihologie americani, pe baza cărora a fost etalonat acest instrument în SUA, și investigarea relației acestor dimensiuni ale empatiei cu trăsăturile de personalitate măsurate cu ajutorul chestionarului H.S.P.Q. de personalitate - Cattell.

2. ASPECTE TEORETICE

Empatia a fost definită de Davies (1983) ca o combinație între „asumarea cognitivă a rolului celuilalt” și „experiența de substituie emoțională în stările altuia”. El a considerat că empatia are o *latură cognitivă*, răspunzătoare de „acuratețea percepției” celorlalți, trăirea de către o persoană a sentimentelor altuia „ca și cum” ar fi ale sale, și o *latură emoțională*, care explică cum ia naștere „împărtășirea” emoțiilor (Davies, 1996). De aceea, a apreciat că un instrument destinat măsurării empatiei ar trebui să vizeze evaluarea separată a tendințelor și capacităților cognitive de adoptare a perspectivei altei persoane, pe de o parte, și a reactivității emoționale a indivizilor, pe de altă parte. Fără estimări separate ale acestor calități contribuțiile independente și interactive ale acestora nu ar putea fi evaluate.

Dintre cercetătorii români interesați de relația dintre empatie și personalitate, Stroe Marcus (1997) este cel care a făcut cele mai concrete și consistente demersuri de cercetare, în acest sens. Acesta a descris empatia ca fiind o „abilitate specific umană de transpunere psihologică a eului în psihologia celuilalt” (Marcus, 1997, 11), precizând că „punctul nodal al conceptului de empatie îl reprezintă conduita **retrăirii** (sublinierea autorului) stărilor, gândurilor, acțiunilor celuilalt, de către propria persoană prin intermediul unui proces de transpunere substitutivă în psihologia partenerului” (Marcus, 1997, 17).

În acord cu opiniile exprimate de Davies, Marcus a considerat că empatia antrenează simultan planuri,

cognitive, afective, motivaționale, ca și planuri bazal-fiziologic-vegetative, ceea ce pledează pentru a o aborda ca pe un construct multidimensional, ce acoperă practic întreaga sferă a vieții psihice a individului. Devine, astfel, firească preocuparea autorului pentru investigarea relației empatie-personalitate, dată fiind marea anvergură și caracterul multidimensional al ambelor constructe psihologice. Ipoteza pe care a încercat să o demonstreze a fost aceea că empatia este o „trăsătură comună și definitorie a personalității umane” (Marcus, 1997, 68). Ca ipoteze adiacente, a susținut că la baza fenomenului empatic s-ar afla o „structură fundament”, cu originea în predispozițiile ereditare ale omului și care se organizează pe baza experienței și este perfectibilă prin educație. Fiind un construct multidimensional, empatia ar acoperi întregul sistem psihic uman (atât la nivel inconștient, cât și la nivel conștient). Empatia are și o „funcție performanțială”, ea poate deveni o aptitudine specială, ce asigură eficiența în activități din sfera relațiilor interpersonale. Între capacitatea empatică, ca potențialitate psihologică, și comportamentul empatic, relațiile pot fi nu doar convergente, ci și divergente, în funcție de circumstanțe și, mai ales, de conduita empatică a partenerilor. Empatia se manifestă în interacțiune cu alte trăsături ale personalității și favorizează manifestări simpatetice de tipul ajutorării semenilor. Ca trăsătură consolidată de personalitate, empatia se exprimă printr-un „stil empatic de personalitate”.

Pentru investigarea empatiei ca aptitudine Marcus a realizat cercetări experimentale care au vizat manifestarea acesteia în domenii diferite, precum actoria, creația literară, învățământul și medicina, utilizând, ca instrument de măsurare a empatiei, chestionarul de empatie emoțională Mehrabian-Epstein. Pentru studiul relației dintre empatie și alte variabile de personalitate, Marcus a avut în vedere simpatia, orientarea „helping” (altruismul), cunoașterea interpersonală, stilul cognitiv interpersonal. În final, a investigat rolul experienței empirice și al antrenamentului dirijat în „maturizarea empatică”. În baza unor argumente, atât de ordin teoretic, cât și de ordin experimental, autorul a concluzionat că empatia

poate fi definită ca o trăsătură de personalitate ce se exprimă în comportament sub forma unui stil empatic.

3. METODOLOGIA CERCETĂRII

Primul obiectiv al cercetării a fost acela de a constata dacă există diferențe semnificative între mediile scorurilor realizate de adolescenții din România la cele 4 scale ale Indexului Reactivității Interpersonale al lui Davies și mediile scorurilor realizate de studenții la psihologie din Statele Unite (populația pe care a fost etalonat acest instrument). Al doilea obiectiv a fost acela de a explora care este relația dintre scorurile realizate de adolescenții din România la cele 4 scale ale Indexului Reactivității Interpersonale și scorurile realizate de ei la factorii de personalitate primari ai Chestionarului de personalitate H.S.P.Q. al lui Cattell. Într-o primă etapă a cercetării, au fost aplicate (administrare colectivă la nivelul a două clase a XI-a ale Colegiului Economic „Andrei Bârseanu” din Brașov), unui număr de 53 de adolescenți cu vârste cuprinse între 16 și 18 ani (39 de fete și 14 băieți), Indexul Reactivității Interpersonale al lui Davies și Chestionarul de personalitate H.S.P.Q. al lui Cattell.

În opinia lui Davies, majoritatea scalelor de empatie existente (cele mai cunoscute fiind *Scala de empatie* a lui Hogan, *Testul de intuiție și empatie* al lui Dymond și *Chestionarul de măsurare a empatiei emoționale* al lui Mehrabian și Epstein), deși cuprind itemi din ambele categorii, combină răspunsurile într-un scor global al empatiei. Din acest motiv, a creat un instrument pentru măsurarea empatiei, *Indexul Reactivității Emoționale*, ce conține, în total, 28 de itemi, repartizați în 4 subscale, de câte 7 itemi fiecare.

Primele două subscale, care vizează *latura cognitivă* a empatiei, sunt: *scala abordării perspectivei* (SP), ce evaluează încercările spontane de a adopta perspectivele altor oameni și de a privi lucrurile din punctul de vedere al acestora și *scala de imaginație* (SI), ce evaluează tendința de identificare cu personajele din filme, romane, piese de teatru și din alte situații ficționale. Celelalte două subscale, care vizează *latura emoțională* a empatiei, sunt: *scala de preocupare empatică* (PE), ce evaluează sentimentele de cordialitate, compasiune și preocupare față de alții și *scala distresului personal* (DP), ce evaluează sentimentele personale de anxietate și disconfort rezultate din urmărirea experiențelor negative ale altora.

Itemii indexului constituie afirmații, în raport cu care subiectul trebuie să își exprime poziția, pe o scală Lickert în 5 trepte, de la „nu mă descrie bine” până la „mă descrie foarte bine”. În funcție de poziționarea lor pe scală, răspunsurile la itemi pot primi între 0 și 4 puncte. De menționat că există și itemi cotați invers.

Pentru exemplificare, iată câte doi itemi pentru fiecare scală, dintre care primul cotat direct, iar al doilea invers:

scala abordării perspectivei (SP)

9. *Încerc să privesc la poziția fiecăruia într-un dezacord, înainte să iau o decizie.*

15. *Dacă sunt sigur(ă) că am dreptate cu privire la ceva, nu pierd mult timp ascultând argumentele altor oameni.*

scala de imaginație (SI)

1. *Visez cu ochii deschiși și fantalez, cu o anumită regularitate, despre lucruri care mi s-ar putea întâmpla.*

7. *Sunt, de obicei, obiectiv(ă) când când văd un film sau o piesă de teatru și adesea nu sunt complet absorbit(ă) de acestea.*

scala de preocupare empatică (PE)

2. *Am adesea sentimente de preocupare și de grijă pentru oameni cu mai puțină șansă decât mine*

14. *Nenorocirile altor oameni nu mă tulbură, de obicei, în mare măsură.*

scala distresului personal (DP)

6. *În situații de urgență, mă simt neliniștit(ă) și nu prea în largul meu.*

7. *Când văd pe cineva care se rănește, tind să rămân calm(ă).*

Pentru fiecare dintre cele 4 subscale se calculează un scor brut (obținut prin însumarea punctelor acordate fiecărui item al scalei), scor care poate varia între 0 și 28.

Davies a stabilit că cele 4 subscale sunt slab intercorelate și, deci, independente. Cu alte cuvinte, scorurile obținute de subiecți la o anumită subscală nu pot constitui predicții pentru scorurile obținute la celelalte subscale.

După cum a arătat Minulescu (1996), Chestionarul H.S.P.Q., creat de R. B. Cattell, măsoară trăsăturile psihologice importante, într-o unitate funcțională demonstrată, fiind un instrument valid și fidel, utilizat pe scară largă. El măsoară un ansamblu de 14 dimensiuni de personalitate independente, dintre care unele se referă la trăsături de temperament (ex. A ciclotimie-schizotimie și D - excitabilitate), altele apar ca trăsături-dispoziții (ex. E dominanță-supunere), altele reprezintă nivelul de integrare dinamică (ex. C – forța Eului), în timp ce alta (G – forța Supraeului) este o trăsătură la care se referă la dezvoltarea sensului moral. Chestionarul include, de asemenea, și o dimensiune-aptitudine, inteligența generală, la care se referă factorul B, care pune la dispoziție o scurtă indicație asupra acestui factor mental general, fără a fi nevoie de rezultatul unui examen complet cu un test de inteligență separat.

Rezultatele testului permit, deci, realizarea unui profil psihologic suficient de nuanțat al personalității subiectului, pe baza a 14 trăsături de personalitate independente și în același timp creează, printr-o abordare statistică, posibilitatea evidențierii diferențelor existente între diverse grupuri de subiecți.

Acest chestionar este, de fapt, o adaptare pentru adolescenți a „Chestionarului celor 16 factori ai personalității” (16 PF). El pune în evidență 14 factori de personalitate determinați prin analiză factorială care sunt constructe bipolare ce „încearcă să cuprindă mulțimea de manifestări comportamentale specifice dimensiunii, în mod gradat, de la unul dintre polii acesteia caracterizat printr-o maximă exprimare în comportament a unei extreme a dimensiunii, spre

celălalt, caracterizat printr-o maximă exprimare a opusului” (Minulescu, 1996, 226).

Chestionarul evaluează, pe baza notelor standard obținute, poziția individului de-a lungul acestui continuum. Specific acestui tip de evaluări, ceea ce se ia în considerație în interpretări ca semnificativ și activ în comportamentul real al persoanei, este acel factor a cărui pondere depășește, într-un sens sau altul, zona de semnificație medie. În sistemul de normare în 11 clase standard utilizat de Cattell sunt semnificative pentru comportamentul real al persoanei acele trăsături care au o poziție de la cota standard 7 spre 10 sau de la cota 3 spre 0. Cu cât trăsătura este mai activă, cu un pol sau altul al ei, cu atât cota standard este mai extremizată (notele 10 și 0 indică, deci, un maxim activism al acelei trăsături în patrunul de personalitate care se exprimă prin caracteristicile specifice polului respectiv).

Cei 14 factori primari de personalitate, măsurați cu ajutorul Chestionarului H.S.P.Q sunt următorii:

Factorul A – schizotimie vs. ciclotimie

Factorul B – abilitate rezolutivă generală

Factorul C – instabilitate emoțională vs. stabilitate emoțională

Factorul D – temperament flegmatic vs. temperament excitabil

Factorul E – supunere vs. dominanță

Factorul F – nonexpansivitate vs. expansivitate

Factorul G – supraeu slab vs. forța supraeului

Factorul H – timiditate vs. curaj

Factorul I – duritate vs. sensibilitate

Factorul J – colectivism vs. individualism

Factorul O – încredere în sine vs. tendința spre autoculabilizare

Factorul Q₂ – convențional vs. nonconformist

Factorul Q₃ – sentiment de sine slab vs. sentiment de sine puternic

Factorul Q₄ – tensiune ergică slabă vs. tensiune ergică secundară.

Au fost calculate, separat pentru cele două sexe, mediile și abaterile standard ale scorurilor brute pentru cele 4 scale ale Indexului Reactivității Interpersonale.

În continuare, pentru a determina dacă există diferențe semnificative între mediile aritmetice obținute de adolescenții din România pe care i-am testat și mediile aritmetice obținute de studenții la psihologie din S.U.A., testați de Davies, în vederea etalonării Indexului, am apelat la testul scorurilor t pentru eșantioane mici necorelate, în cazul băieților, și la testul Z pentru eșantioane mari necorelate, în cazul fetelor. Rațiunea utilizării unor teste diferite, pentru cele două sexe, în vederea evaluării semnificației diferențelor dintre medii, este legată de mărimea eșantioanelor ale căror medii au fost comparate.

Am realizat, apoi, studiul corelației existente între scorurile brute realizate de subiecții din România pentru fiecare dintre cele 4 scale ale Indexului Reactivității Interpersonale și scorurile brute realizate de aceștia pentru factorii primari de personalitate ai chestionarului H.S.P.Q., cu ajutorul coeficientului de corelație Pearson. Calculul coeficienților de corelație s-a făcut pe baza rezultatelor tuturor subiecților (N=53), indiferent de sexul acestora.

Totodată, am studiat intercorelațiile scorurilor brute obținute de adolescenții români la scalele Indexului Reactivității Interpersonale, pentru a observa dacă ipoteza independenței acestor scale se verifică.

4. REZULTATE

În *tabelul 1*, sunt prezentate valorile mediilor și abaterilor standard obținute de adolescenții români alături de cele prezentate de Davies (1980).

La o primă inspectare a datelor din tabel, se poate observa că și în cazul adolescenților din România, pe care i-am evaluat cu ajutorul Indexului Reactivității Interpersonale, se menține tendința subiecților de sex feminin de a realiza medii aritmetice ale scorurilor brute mai mari decât cele ale băieților, pentru toate cele 4 subscale, la fel ca în cazul subiecților evaluați de Davies. Aceste date confirmă corectitudinea opțiunii lui Davies pentru etalonarea diferită, în funcție de sex, a scalelor Indexului.

Se mai poate constata, observând datele din tabel, că, atât pentru subiecții de sex masculin, cât și pentru cei de sex feminin, din România, mediile aritmetice ale scorurilor brute realizate sunt, în raport cu cele obținute de subiecții chestionați de Davies, mai mici pentru scalele de abordare a perspectivei, de imaginație și de preocupare empatică, dar mai mari pentru scara de distres personal.

În privința semnificației diferențelor mediilor aritmetice obținute de adolescenții din România, în raport cu mediile aritmetice ale subiecților lui Davies, în *tabelul 2* sunt prezentați coeficienții t calculați, în cazul subiecților de sex masculin pentru cele 4 subscale și semnificația acestor coeficienți, dată de compararea acestora cu valorile critice tabelare ale distribuției t, pentru pragurile de semnificație de .01 și .05 și pentru numărul gradelor de libertate corespunzător.

Se poate observa că există diferențe semnificative între mediile aritmetice ale scorurilor brute obținute de adolescenții de sex masculin din România și mediile aritmetice ale scorurilor brute obținute de subiecții de sex masculin chestionați de Davies, la un nivel de încredere de 99%, în cazul scalelor de abordare a perspectivei și de preocupare empatică, și la un nivel de încredere de 95%, în cazul scalei de imaginație.

Pentru scala de distres personal, diferența între cele două medii s-a dovedit a fi nesemnificativă.

Scorurile Z calculate, în cazul subiecților de sex feminin, pentru cele 4 subscale și semnificația acestor coeficienți, dată de compararea acestora cu valorile critice pentru pragurile de semnificație de .01 și .05 sunt prezentate în *tabelul 3*.

Diferențe semnificative între mediile aritmetice ale scorurilor brute obținute de adolescentele din România și mediile aritmetice ale scorurilor brute obținute de subiecții de sex feminin chestionați de Davies, au fost identificate, la un nivel de încredere de 99%, în cazul scalei de preocupare empatică, și la un nivel de încredere de 95%, în cazul scalei de distres personal.

Pentru scalele de abordare a perspectivei și de preocupare empatică, diferențele între medii s-au dovedit a fi, însă, nesemnificative.

Tabelul 1. Valorile mediilor aritmetice și ale abaterilor standard pentru cele 4 scale ale Indexului Reactivității Interpersonale

Sex		Scala de abordare a perspectivei		Scala de imaginație		Scala de preocupare empatică		Scala de distres personal	
		Davies	Adolesc. Romania	Davies	Adolesc. Romania	Davies	Adolesc. Romania	Davies	Adolesc. Romania
masculin	Media	16,78	13,79	15,73	12,79	19,04	14,86	9,46	10,36
	Deviația standard	4,72	4,10	5,60	4,37	4,21	3,59	4,55	5,03
	Nr. subiecți	579	14	579	14	579	14	579	14
feminin	Media	17,96	16,90	18,75	18,00	21,67	19,54	12,28	14,05
	Deviația standard	4,85	3,78	5,17	6,16	3,83	4,70	5,01	4,58
	Nr. subiecți	582	39	582	39	582	39	582	39

Tabelul 2. Semnificația diferențelor mediilor aritmetice pentru subiecții de sex masculin, pe baza testului scorurilor t

Scala	Scorul t calculat	Scorul t tabelar p=0,01	Scorul t tabelar p=0,05	Observații
Abordare a perspectivei	2,45			Diferență semnificativă la nivel de încredere de 99%
Imaginație	2,02	1,64	2,33	Diferență semnificativă la nivel de încredere de 95%
Preocupare empatică	3,83			Diferență semnificativă la nivel de încredere de 99%
Distres personal	0,76			Diferență nesemnificativă

Tabelul 3. Semnificația diferențelor mediilor aritmetice pentru subiecții de sex feminin, pe baza testului Z

Scala	Scorul Z calculat	Scorul Z tabelar p=0,01	Scorul Z tabelar p=0,05	Observații
Abordare a perspectivei	1,63			Diferență nesemnificativă
Imaginație	0,73			Diferență nesemnificativă
Preocupare empatică	2,73	1,96	2,58	Diferență semnificativă la nivel de încredere de 99%
Distres personal	2,29			Diferență semnificativă la nivel de încredere de 95%

Tabelul 4. Coeficienții de corelație semnificativi între scorurile brute ale scalelor Indexului Reactivității Interpersonale și scorurile brute ale factorilor primari de personalitate ai chestionarului H.S.P.Q.

Factorul de personalitate	Scala	Abordare a perspectivei	Imaginație	Preocupare empatică	Distres personal
Factorul E		r = - 0,31 p = 0,05		r = - 0,42 p = 0,01	
Factorul G		r = + 0,37 p = 0,01			r = - 0,27 p = 0,05
Factorul H				r = - 0,25 p = 0,05	r = - 0,35 p = 0,01
Factorul I		r = + 0,30 p = 0,05	r = + 0,58 p = 0,01	r = + 0,41 p = 0,01	r = + 0,46 p = 0,01
Factorul J				r = - 0,33 p = 0,05	r = - 0,31 p = 0,05
Factorul O					r = + 0,32 p = 0,05
Factorul Q ₂				r = - 0,33 p = 0,01	r = - 0,53 p = 0,01

Corelația negativă moderată $r = -0,31$ ($p = 0,05$) între *factorul E* de personalitate și *scala de abordare a perspectivei* ar putea fi explicată prin tendința indivizilor dominanți de a fi mai egocentrice și, deci, mai puțin dispuși să adopte perspectiva celuilalt în evaluarea unei anumite situații.

Corelația negativă moderată $r = -0,42$ ($p = 0,01$) între *factorul E* de personalitate și *scala de preocupare empatică* poate fi pusă pe seama tendinței indivizilor dominanți de a avea un comportament mai combativ, chiar agresiv, comportament caracterizat și de o anumită duritate, care presupune, firește, o mai redusă preocupare și compasiune pentru alte persoane.

Corelația pozitivă moderată $r = +0,37$ ($p = 0,01$) între *factorul G* de personalitate și *scala de abordare a perspectivei* arată că indivizii cu un supraeu mai puternic, care manifestă o mai mare considerație pentru normele morale și sunt mai responsabili, au tendința de a acorda o mai mare atenție perspectivei celuilalt, de a privi lucrurile și din punctul de vedere al acestuia.

Corelația negativă moderată $r = -0,27$ ($p = 0,05$) între *factorul G* de personalitate și *scala de distres personal* indică o tendință a indivizilor cu supraeu mai puternic, mai conștiențioși și mai responsabili, de a trăi în mai mică măsură sentimente de anxietate și disconfort atunci când urmăresc experiențelor negative ale altora, decât indivizii cu un supraeu mai slab.

Corelația negativă moderată $r = -0,25$ ($p = 0,05$) între *factorul H* de personalitate și *scala de preocupare empatică* arată că indivizii mai timizi, preocupați pentru o „bună conduită” tind să fie, în același timp mai grijulii și mai dispuși să manifeste compasiune pentru alte persoane.

Corelația negativă moderată $r = -0,35$ ($p = 0,01$) între *factorul H* de personalitate și *scala de distres personal* arată că indivizii mai timizi, preocupați pentru o „bună conduită” și mai sensibili la amenințare tind, de asemenea, să trăiască un mai mare disconfort atunci când urmăresc experiențelor negative ale altora, decât indivizii mai curajoși, mai gregari și mai îndrăzneți.

Existența unor corelații pozitive moderate între *factorul I* de personalitate și toate cele 4 subscale ale Indexului Reactivității Interpersonale ($r = +0,30$; $p = 0,05$, cu *scala de abordare a perspectivei*, $r = +0,58$; $p = 0,01$, cu *scala de imaginație*, $r = +0,41$; $p = 0,01$, cu *scala*

de preocupare empatică, $r = +0,46$; $p = 0,01$, cu *scala de distres personal*) arată că indivizii crescuți într-un mediu care favorizează sensibilitatea și gustul estetic, mai blânzi, mai indulgenți, atât cu ei înșiși, cât și cu ceilalți, mai imaginativi, tind să aibă mai bune calități empatică (atât la nivel cognitiv, cât și emoțional), adică sunt mai dispuși să adopte perspectiva celuilalt, mai capabili să se transpună imaginativ în diverse situații ficționale, mai preocupați și mai grijulii față de ceilalți și mai susceptibili să trăiască sentimente de anxietate și disconfort atunci când sunt martori la suferințele altor indivizi.

Corelațiile negative între *factorul J* de personalitate și subscalele care vizează latura emoțională a empatiei ($r = -0,33$; $p = 0,05$, cu *scala de preocupare empatică*, $r = -0,31$; $p = 0,05$, cu *scala de distres personal*) arată că indivizii mai individualiști, mai dificil de satisfăcut, înclinați să acționeze pe cont propriu și să aibă resentimente atunci când sunt tratați nedrept tind să manifeste mai puțină compasiune și preocupare pentru ceilalți și sunt mai puțin afectați atunci când urmăresc experiențelor negative ale altora.

Corelația pozitivă moderată $r = +0,32$ ($p = 0,05$) între *factorul O* de personalitate și *scala de distres personal* indică tendința indivizilor mai anxioși și mai puțin încrezători în forțele proprii, mai deprimați și predispuși către sentimente de autoculpabilizare de a rezona mai puternic, din punct de vedere emoțional, la experiențele negative trăite de alții și de a resimți un grad mai mare de disconfort în astfel de situații, în comparație cu indivizii mai siguri pe ei și mai puțin anxioși.

Corelațiile negative între *factorul Q₂* de personalitate și subscalele care vizează latura emoțională a empatiei ($r = -0,33$; $p = 0,01$, cu *scala de preocupare empatică*, $r = -0,53$; $p = 0,01$, cu *scala de distres personal*) arată că indivizii mai convenționali, mai dependenți de grup și mai influențabili, care caută în mai mare măsură aprobarea socială tind să fie mai preocupați și mai atenți cu ceilalți și să trăiască un disconfort mai mare când sunt martori la experiențele negative trăite de alții, decât indivizii mai independenți de grup.

În *tabelul 5* sunt prezentate intercorelațiile scorurilor brute ale scalelor Indexului Reactivității Interpersonale.

Tabelul 5. Coeficienții de corelație semnificativi între scorurile brute ale scalelor Indexului Reactivității Interpersonale

	Abordare a perspectivei	Imaginație	Preocupare empatică	Distres personal
Abordare a perspectivei				
Imaginație	$r = +0,36$ $p = 0,01$			
Preocupare empatică	$r = +0,48$ $p = 0,01$	$r = +0,51$ $p = 0,01$		
Distres personal				

Inspectarea coeficienților de corelație din tabel arată că, pentru adolescenții din România, există o corelație pozitivă moderată $r = +0,36$ ($p = 0,01$) între scorurile la scala de abordare a perspectivei și scorurile la scala de imaginație, o corelație pozitivă moderată $r = +0,48$ ($p = 0,01$) între scorurile la scala de abordare a perspectivei și scorurile la scala de preocupare empatică și o corelație pozitivă moderată $r = +0,51$ ($p = 0,01$) între scorurile la scala de imaginație și scorurile la scala de preocupare empatică.

Este interesant de remarcat că există corelații atât între două scale care vizează ambele latura cognitivă a empatiei (abordarea perspectivei și imaginația), cât și între fiecare dintre scalele dimensiunii cognitive a empatiei și scala de preocupare empatică, ce vizează latura emoțională a empatiei.

Cu alte cuvinte, scorurile obținute de subiecții pe care i-am testat pun la îndoială ipoteza independenței între scalele propuse de Davies (mai ales că intercorelațiile constatate nu sunt doar între scale ce vizează un singur

Cu alte cuvinte, scorurile obținute de subiecții pe care i-am testat pun la îndoială ipoteza independenței între scalele propuse de Davies (mai ales că intercorelațiile constatate nu sunt doar între scale ce vizează un singur domeniu, cel cognitiv, ci și între scale ce aparțin, una laturii cognitive a empatiei, iar alta laturii emoționale a acesteia).

5. CONCLUZII

Tendința fetelor de a realiza medii aritmetice ale scorurilor brute mai mari decât cele ale băieților, pentru toate cele 4 subscale, la fel ca în cazul subiecților evaluați de Davies, indică faptul că fetele tind ca, în medie, să aibă mai bune calități empatice decât băieții. Faptul că subiecții investigați de Davies au obținut scoruri mai mari la scalele de abordare a perspectivei, imaginație și preocupare empatică decât adolescenții din România ar putea fi pus pe seama unor diferențe de ordin cultural, dar și pe seama diferenței de vârstă (subiecții lui Davies având cu toții peste 18 ani, în timp ce adolescenții pe care i-am investigat aveau între 16 și 18 ani).

Steinberg (1993, 58) a arătat că intrarea în stadiul adolescenței presupune, la nivel cognitiv, dincolo de acumulările cantitative, și un salt calitativ: „Nu numai că adolescenții știu mai multe decât copiii – în fond, cu cât trăim mai mult, cu atât avem mai multe oportunități de a achiziționa lucruri noi, dar adolescenții, în realitate, *gândesc* în modalități care sunt mai avansate, mai eficiente și, în general, mai eficiente”. Acest salt calitativ se datorează, desigur, apariției și dezvoltării operațiilor formale ale gândirii (Piaget, 1998).

Adolescenții devin capabili să adopte perspectiva altei persoane, să intuiască ce ar putea gândi sau simți aceasta, să îi înțeleagă punctul de vedere. Abilitatea nou dobândită de *adoptare a perspectivei altei persoane*, aduce importante beneficii. „A intra în pielea altuia” poate avea ca rezultat creșterea empatiei adolescenților, a sensibilității acestora în raport cu sentimentele altora. Studenții investigați de Davies au avut mai mult timp să exerseze și să-și perfecționeze această abilitate de adoptare a perspectivei altei persoane (abilitate pe care adolescenții români investigați fie nu o dobândiseră încă, fie abia și-o formau, fie deși o dobândiseră deja, nu au exersat-o suficient timp), ceea ce poate explica scorurile mai mari ale primilor la scale precum cea de adoptare a perspectivei și cea de imaginație.

Perioadele de absorție interioară extremă pot da naștere „egocentrismului adolescentin” (Elkind, 1974). Acesta presupune două tipuri de distorsiuni cognitive ale realității. Mai întâi, *audiența imaginară*, implică un sentiment sporit de autoconștientizare, astfel încât adolescentul își imaginează că propriul comportament este în centrul preocupărilor și atenției oricui altcuiva. În opinia lui Elkind (1974, 91), „adolescentul construiește sau reacționează continuu la o audiență imaginară. Este o *audiență* întrucât adolescentul crede că va fi centrul atenției și este *imaginară* pentru că, în

situația socială reală, nu este în mod obișnuit cazul de așa ceva”. O adolescentă, de exemplu, s-ar putea îngrijora în legătură cu modul potrivit de a se îmbrăca pentru a participa la un concert, alături de alte câteva mii de oameni, până într-atât încât să pretindă că toată lumea va fi cu ochii pe ea. Date fiind limitările cognitive datorate egocentrismului adolescentin, ar fi greu de convins că „audiența” nu este, în întregime și permanent, preocupată de imaginea sau de comportamentul ei. În al doilea rând, *mitul personal* ține de credința egocentrică (și eronată) a adolescentului că experiența sa este unică. Astfel, un adolescent care a trăit o decepție în dragoste, ar putea pretinde că părinții săi nu îi pot înțelege suferința, deși este foarte posibil ca și aceștia să fi trecut prin astfel de experiențe.

Egocentrismul adolescentin ar putea explica scorurile mai mari ale adolescenților români, în raport cu scorurile subiecților lui Davies, la scala de distres personal. Raportarea mai pregnantă la sine a experiențelor trăite, datorată egocentrismului adolescentin, poate explica răsunetul afectiv mai puternic pe care observarea suferinței și disconfortului altora îl are asupra acestora. Studenții americani, mai mari ca vârstă, depășiseră deja stadiul egocentrismului adolescentin la data investigării lor, ceea ce poate explica media mai mică a scorurilor la scala de distres personal a acestora.

Ipoteza independenței între scalele Indexului Reactivității Interpersonale Davies nu este susținută de datele prezentei cercetări.

6. BIBLIOGRAFIE

- Davis, Mark H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy, *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85;
- Davies, Mark H. (1983), Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach, *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113-126;
- Davies, Mark H. (1996), *Empathy: A Social Psychological Approach*, Ed. Westview Press, Boulder;
- Elkind, David (1974), *Children and adolescents (2nd edition)*, Ed. Oxford Press, New York;
- Marcus, Stroe (1997), *Empatie și personalitate*, Ed. Atos, București;
- Minulescu, Mihaela (1996), *Chestionarele de personalitate în evaluarea psihologică*, Ed. Garell Publishing House, București;
- Piaget, Jean (1998), *Psihologia inteligenței (ediția a II-a)*, Ed. Științifică, București;
- Sealy, Philip A.; Cattell, Raymond Bernard (1966), Adolescent personality trend in primary factors measured on the 16 P.F. and the H.S.P.Q. questionnaires through age 11 to 23, *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 5;
- Steinberg, Laurence (1993), *Adolescence (3rd edition)*, Ed. McGraw-Hill, New York.